

Дністрянский С. Чоловік і его потреби в правній системі / Дністрянский С. – Львів, 1900. – 75 с. 10. Станко В. Н., Гладких М. І., Сегеда С. П. Історія первісного суспільства / Станко В. Н., Гладких М. І., Сегеда С. П. – К., 1999 – 120 с. 11. Правознавство: Підручник / За редакцією В. В. Копейчикова, А. М. Колодія. – К.: "Юрінком Інтер", 2006. – 234 с. 12. Головченко В. В., Ковальський В. С. Юридична термінологія: Довідник / Головченко В. В., Ковальський В. С. – К., 1998. – 381 с. 13. Дністрянский С. Погляд на теорії права та держави / Дністрянский С. // Ювілейний збірник Наукового товариства ім. Шевченка у Львові в п'ятдесятиліття основи 1873–1923. – Львів 1925. – С. 61–63. 14. Дністрянский С. Нова держава / Дністрянский С. – Відень-Прага-Львів, 1923. – 39 с. 15. Дністрянский С. Самовизначення народів / Дністрянский С. // Воля. – Відень, 1919. – Т. 5. – Ч. 4. – С. 34–36. 16. Дністрянский С. Зв'язок і сполука народів / Дністрянский С. // Воля. – Відень, 1920. – Т. 2. – Ч. 9. – С. 54–57. 17. Дністрянский С. Соціальні форми права / Дністрянский С. // Записки Соціально-економічного відділу ВУАН. – Київ, 1927. – Т. 5–6. – С. 46–52. 18. Академік Станіслав Дністрянский 1870–1935. Бібліографія / Упорядник та автор вступу М. Мушинка. Відп. Ред. К. Вислобоков. – К., 1992. – 94 с.

Екатерина Махобей

ОБЩЕСТВЕННЫЕ СВЯЗИ КАК ОСНОВА ПРАВОВОЙ КОНЦЕПЦИИ СТАНИСЛАВА ДНИСТРЯНСКОГО

В статье анализируются взгляды Станислава Днистрянского на общественные связи как основу правовой концепции. Исследуются отдельные труды ученого, которые свидетельствуют о том, что общество является отдельным источником прав, выступает основой социальных, морально-этических норм. Кроме того, охарактеризованы особенности обычного права, отношение государства к закону.

Ключевые слова: Станислав Северинович Днистрянский, понятие права, общественные связи, правовая концепция, государство.

Kateryna Makhobey

SOCIAL RELATIONS AS THE BASIS OF STANISLAV DNISTRYANSKY'S LAW COMPETENCE

In the article Stanislav Dnistriansky's views on social relations as the basis of law competence are analyzed. Particular scientist's works which evidence that society is a separate source of rights, that is the basis of social, moral and ethical principles are researched. In addition, peculiarities of common law and attitude of state to law are characterized.

Key words: Stanislav Severynovych Dnistriansky, the notion of law, social relations, law conception, state.

УДК 94(477)

Микола Олійник

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ МИХАЙЛА ЛОЗИНСЬКОГО В РАДЯНСЬКИХ УСТАНОВАХ УСРР

У статті здійснено аналіз науково-педагогічної діяльності М. Лозинського в період його перебування в УСРР. Особлива увага приділена питанням адаптації та праці ученого в радянському середовищі. Вперше в історіографії висвітлено деталі щодо арешту і перебування М. Лозинського на засланні. Зроблено висновок про важливість його діяльності для майбутнього розвитку історично-правової науки в Україні.

Ключові слова: М. Лозинський, УСРР, ВУАН, Харків, ОДПУ.

Боротьба більшовиків з українською політичною еміграцією у 20-х роках ХХ ст. мала цілеспрямований характер і набувала різноманітних форм та методів. Підпорядкування української політичної еліти за межами СРСР було одним із завдань радянського керівництва задля єдиної мети – підкупити, дискредитувати або просто знищити. Що ж стосується галицьких українців, то одним із спонукальних чинників для їх приїзду в УСРР була передача Східної Галичини під владу Польщі і підступна політика, яку проводили більшовики, вводючи в оману провідних діячів, уміло використовуючи протиріччя в українському політичному проводі та надаючи грошові субсидії [1, с. 481, 538–539, 550].

Ту частину емігрантів-галичан, які прибули в радянську Україну, було спочатку ізолювано, їхній вплив на український загальний мінімізовано, а пізніше знищено фізично.

Дослідник О.Зайцев виділяє два принципово відмінні різновиди радянофільства української еміграції: радянофільство з переконання, прихильники якого тією чи іншою мірою сприймали більшовицькі ідеї та радянський устрій, і "радянофільство" з тактичних міркувань. Цей другий різновид "радянофільства" у 20-х роках ХХ ст. став однією з провідних тенденцій суспільно-політичного життя української еміграції, впливу якого зазнав й М.Лозинський [1, с. 537]. 15 вересня 1927 р. він перетнув кордон СРСР, і приїхав до Києва, а згодом виїхав до Харкова, де й оселився [2, с. 108].

Приймаючи рішення покинути еміграційне середовище, М.Лозинський вважав, що у радянській Україні, українізація була явищем позитивним, його праця буде потрібнішою і там він зможе себе більше реалізувати як науковець, ніж перебуваючи у Європі, на становищі політичного емігранта, без чітко означених перспектив.

Деталі переїзду М.Лозинського невідомі, але він не міг відбутися без безпосередньої участі ОДПУ (Об'єднане державне політичне управління), що проявляло пильний інтерес до усіх емігрантів-галичан. У 1924 р. був організований комітет у справах політемігрантів, при ЦК МОДР УСРР (МОДР – Міжнародна організація допомоги борцям революції), що опікувався переїздом до радянської України емігрантів із Західної України та Європи [3, с. 108].

Радянське керівництво вважало, що найближчим часом може розпочатися війна з Польщею й розглядало галичан, особливо колишніх політичних та військових діячів ЗУНР-ЗОУНР, як можливий ударний антипольський резерв. Поступово міжнародна ситуація змінилася, й війна з Польщею вже перестала розглядатися як неминуха. Відповідно змінилися й плани радянських спецслужб стосовно галицьких емігрантів [4, с. 339].

Перед виїздом до СРСР, у Празі, в радянському дипломатичному представництві, М.Лозинському повідомили про те, що він, мабуть, працюватиме в Одесі, бо саме там є вільна посада професора міжнародного права. Учений зупинився у Києві, до якого прибув 16 вересня 1927 р., а потім поїхав до Харкова у справах працевлаштування.

У Києві М.Лозинський зустрічається зі своїми колишніми колегами з часопису "Рада" – С.Єфремовим, М.Грушевським та Ф.Савченком [5, с. 102]. На запрошення Ф.Савченка, секретаря історичної секції Всеукраїнської академії наук (ВУАН), учений взяв участь в одному із її засідань, на якому виступив з доповіддю про захист національних меншин. Пізніше, приблизно через два тижні, за пропозицією М.Грушевського, М.Лозинський брав участь в урочистостях, присвячених ювілею М.Максимовича, організованих історичною секцією ВУАН. У неділю, 9 жовтня поточного року, на зібранні у Всенародній бібліотеці, що входило до циклу святкувань, присутні заслухали доповідь М.Лозинського щодо взаємин між Україною та Галичиною [6]. Самі ж заходи, присвячені М.Максимовичу, учений вважав маніфестацією української соборності, утвердженням того, що Галичина бачить свій культурний центр у радянській Україні [5, с. 104].

Приїзд відомого ученого і політичного діяча до столиці радянської України не був особливо помічений. Як виявилось, всупереч запевненням у листах відомих радянських посадовців, професора М.Лозинського тут не дуже бажали бачити. Згідно з рекомендацією Наркомату освіти (НКО) його скерували до Інституту народного господарства (Інгосп – сьогодні Національна юридична академія) у якості професора міжнародного права і дійсного члена науково-дослідної кафедри права [7, с. 156].

З 1 жовтня 1927 р. М.Лозинський працює у Харківському інституті народного господарства, стає дійсним членом науково-дослідної кафедри "Проблеми сучасного права", викладачем юридичного факультету та факультету зовнішніх відносин. У вузі учений працює за основною спеціальністю – "міжнародне право", а також за спеціальностями "державне право" та "історія". Також М. Лозинський починає працювати в Інституті марксизму в комісії з вивчення революційної боротьби у Західній Україні [9, арк. 4–6, 8].

21 лютого 1928 р. ректорат Харківського інституту народного господарства (ХІНГ), "маючи на меті посилення в інституті викладання з укрмови" листовно звернувся до НКО з проханням "затвердити штатним професором ХІНГу тов. Лозинського" [3, с. 118].

9 березня 1928 р. кваліфікаційна комісія Держнаукметодкому НКО звернулася до професора Українського інституту марксизму-ленінізму М.Яворського з проханням визначити політичне обличчя та "ідеологічний бік праць" М.Лозинського. Перестраховуючись, оскільки це питання вже неодноразово ретельно вивчалось дипломатичними представниками УСРР в Празі, ДПУ та й власне апаратом НКО, перш ніж запросити вченого до СРСР, лідер вітчизняних істориків-марксистів 10 березня 1928 р. складає на М.Лозинського характеристику [8, арк. 3–4]. Лише після такої рекомендації розпорядженням управління профосвіти НКО від 13 березня 1928 р.

М.Лозинського затвердили з 1 січня 1928 р. штатним професором I групи ХІНГУ зі спеціальності "міжнародне право" [8, арк. 5–6].

Отже, на посаді професора міжнародного права і дійсного члена науково-дослідної кафедри права М.Лозинського затвердили лише навесні 1928 р. [8, арк. 1–2]. Професор О.Гладстерн, який тоді викладав міжнародне право в Інґоспі, не бажав мати фахового конкурента, його підтримували адміністрація, стара професура, партійні аспіранти. До М.Лозинського ставилися як до "непроханого гостя", скерованого НКО. Це негативне ставлення до ученого тривало упродовж трьох років праці в Інґоспі і перенеслося потім у Всеукраїнський комуністичний інститут радбудівництва та права, куди перейшов працювати М.Лозинський після ліквідації Інґоспу. Тільки з жовтня 1932 р. для М.Лозинського, внаслідок від'їзду професора О.Гладстерна до Москви, наступив період спокійної праці в інституті [2, с. 109–110].

Безпосередньо, після приїзду М.Лозинського до Харкова, його прийняли нарком освіти М.Скрипник, заступник наркома освіти А.Приходько, нарком юстиції В.Порайко, заступник уповноваженого Наркомзаксправ І.Кулик. Учений також зустрічався з емігрантами-галичанами, які переїхали працювати до радянської України – М.Яворським, С.Рудницьким, С.Вітиком, Г.Коссаком, М.Левицьким, О.Баданом-Яворенко, М.Ерстенюком, І.Сіяком, М.Романюком, І.Цюканом та багатьма іншими уродженцями Східної Галичини, більшість з яких, як і М.Лозинського, у період сталінських репресій, знищено [5, с. 105–110].

Навчальний 1927–1928 рік був для ученого надзвичайно важким. Він терпів побутову невлаштованість, негативне ставлення місцевих українців ("зрадник" та "більшовицький наймит") та росіян ("більшовицьке знаряддя для українізації") як до галичанина, труднощі в інституті, хворобу, але при цьому все ж багато працював. М.Лозинський приїхав до УСРР з надією асиміляції з радянською громадськістю і буде почувати себе як вдома, нарікаючи, що скрізь, все своє життя чув себе чужинцем: у гімназії, як виходець з села серед синів міщан, у середовищі львівської інтелігенції, проживаючи у європейських країнах [5, с. 114].

У п'ятиріччя рішення Ради послів про статус Східної Галичини у газеті "Комуніст" [9, с. 4] та журналі "Більшовик України" [10, с. 50] з'явилися статті якогось М.Камінюка, що містили різкі випадки проти М.Лозинського, як одного з дипломатів "дрібнобуржуазного націоналістичного уряду ЗУНР" [8], у них в'їдливо та іронічно цитувалася праця ученого "Галичина в роках 1918–1920" [10, с. 50]. Вони занепокоїли ученого і він звернувся до О.Бадана-Яворенка, на той час ученого секретаря НКО УСРР, з проханням роз'яснити йому ситуацію. Той заспокоїв М.Лозинського, сказавши що в цьому немає жодної небезпеки [5, с. 113].

Восени 1928 р., у зв'язку з десятиріччям проголошення Західно-Української Народної Республіки, знову з'явилася стаття М.Камінюка у журналі "Більшовик України" [11, с. 76, 79] із аналогічною критикою праці М.Лозинського "Галичина в роках 1918–1920" [12, с. 75–76]. Виявилося, що цю книгу брав у М.Лозинського працівник прес-бюро Наркомзаксправ, дописувач "Більшовика України" М.Мотузка. Він попросив її нібито для написання статті про Західно-Українську Народну Республіку. М.Лозинському стало зрозуміло, що саме він і є автором цих пасквілів. Проте і на цей раз у "Партвидав" М.Лозинського заспокоїли, сказавши, що ці статті – просто факти з минулого [5, с. 113].

Дивною виявилася і ситуація з бібліотекою М.Лозинського, яку під час переїзду він тимчасово залишив у Львові. Плануючи працювати у комісії з Західної України Інституту марксизму, роботу в якому йому обіцяли, відразу по приїзді, М.Лозинський попросив дирекцію інституту допомогти отримати дозвіл на перевезення бібліотеки, оплачуючи її транспортування зі Львова до кордону власним коштом. При цьому він пообіцяв частину зібрання віддати інституту. Коли ж книги надійшли, то найцінніші матеріали були передані до бібліотеки інституту. Серед книг, за словами М.Лозинського, були цінні та рідкісні екземпляри [5, с. 107; 7, с. 156].

Зважаючи на наведені обставини, побутову невлаштованість, негативне ставлення працівників Інґоспу та Всеукраїнського комуністичного інституту радбудівництва та права, цькування в пресі, М.Лозинський у 1930 р. намагався виїхати з УСРР через радянського консула у Львові Ю.Лапчинського за посередництва голови НТШ у Львові К. Студинського. Можливо, йому у цьому перешкоджали [14, с. 377].

Займаючись науковою діяльністю, учений розпочав працю над підручником з міжнародного права. Упродовж грудня 1927 р. – березня 1929 р. написав понад 500 друкованих сторінок, готував статті до журналу "Червоне право" та "Червоний шлях". У 1929 р. написав брошуру "Проблема роззброєння, Ліга Націй та СРСР".

На початку травня 1929 р. М.Лозинський вирушає до Москви з науковою метою – працювати над закінченням підручника з міжнародного права, вивчити нову наукову літературу, поспілкуватися з місцевими науковцями. Аналогічну поїздку здійснив і у 1930 р. М.Лозинський також отримав дозвіл працювати в бібліотеці Наркомзаксправ СРСР. Прохолодний тон прийому московськими

науковцями та їхнє небажання допомогти вченому у роботі над підручником приголомшило М.Лозинського. Перебуваючи у Німеччині, Франції та Англії, він бачив з боку наукового та політичного світу цих країн зовсім протилежне ставлення [5, с. 85].

М.Лозинський розумів, що в СРСР піднести власний статус "рядового професора" хоча б до рівня завідувача кафедри можна лише за неодмінної умови – мати партквиток. Приблизно з 1930 р. бажання стати членом ЦК КП(б)У перетворюється для науковця на своєрідну ідею фікс. Він докладає до цього максимум зусиль, використовує харківські знайомства, неодноразово розмовляє з наркомом освіти М.Скрипником [2, с. 128; 13, с. 91–93, 97–100]. У професора, очевидно, складалося враження що нарком не зовсім прихильно ставиться до справи його "партизації". Проте факти, наведені секретарем ЦК КП(б)У П.Любченком у промові "Огонь по націоналістичній контрреволюції та по націонал-ухильниках" 22 листопада 1933 р. на об'єднаному пленумі ЦК та ЦК КП(б)У свідчив про протилежне.

П.Любченко запевнив присутніх, що можна "назвати десятки фактів наполегливості" покійного М.Скрипника "в обороні націоналістів". Серед тих, що їх навів промовець, був і такий: "Напосідливо тягнув він (М.Скрипник) до партії професора Лозинського, члена центру УВО. Вже наприкінці 1932 р. викликав він до себе секретаря осередку, вимагаючи прийняти Лозинського до партії" [3, с. 125, 414–415]. Ця доповідь, тиражована республіканською пресою, надала М.Лозинському сумної "популярності" [2, с. 111].

У 1930 р. М.Лозинського вибирають членом Харківського бюро секції наукових робітників і він починає брати участь у профспілковій діяльності [13, с. 84–89].

У 1930–1931 навчальному роках М.Лозинського прийняли на посаду професора в Інститут радбудівництва та права, оскільки Інгосп разом з науково-дослідною кафедрою права ліквідували. Взимку 1931 р. при інституті створено кафедру міжнародного права і політики, на якій почав працювати М.Лозинський. У науково-дослідний інститут ученого не включили і це стало для нього важким ударом. М.Лозинський залишався тільки на ставці в навчальному інституті. До речі, її затвердили лише у січні 1931 р. і його позбавили науково-дослідної бази для наукової праці.

З приводу цього, М.Лозинський звертається до Є.Гірчака, заступника наркома освіти УСРР, для переведення його на наукову роботу до ВУАН з проханням надати йому посаду штатного співробітника ВУАН та призначенням працювати у галузі міжнародного права [16, арк. 305]. Призначили М.Лозинського старшим науковим співробітником комісії радбудівництва і права лише у липні 1931 р. На прохання утворити комісію з міжнародного права, вченому відмовили.

У науково-дослідному інституті справи на краще для М.Лозинського змінилися лише влітку 1931 р., коли його призначили дійсним членом інституту, але лише на половину ставки. В інституті М.Лозинський починає працювати над темою "Економічна політика Ліги Націй". Для виконання цієї теми науковець отримує відрядження до Москви, де працює у квітні-травні 1932 р. У цей час він написав дві наукові праці: "15 років боротьби за мир в міжнародній політиці СРСР" та "Маркс-Енгельс про польське питання" [5, с. 96].

Додатково шукаючи заробітку, М.Лозинський влаштовується у відділ науки Держплану УСРР. Його призначають на технічну роботу, а прохання М.Лозинського дати йому організацію науково-дослідної мережі відділу було знехтуване. Ученому було надзвичайно важко працювати у Держплані УСРР, адже технічна праця займала весь робочий день, а ввечері він читав лекції і часу для наукової праці не залишалося. Через це учений вирішує звільнитися. М.Лозинський згадував, що одного разу, на зборах колективу, з приводу свята Червоної армії, отримав тавро "націоналіста" через те, що нарікав на неукраїнізований апарат Держплану [5, с. 90–91].

У липні 1931 р. М.Лозинський бере участь у сесії ВУАН і його призначають старшим науковим співробітником цієї установи, а з 1 серпня – дійсним членом науково-дослідного інституту радянського будівництва і права. Тоді ж виходить і підручник "Міжнародне право", над яким М.Лозинський працював тривалий час (1927–1929 рр.).

Працюючи в Інгоспі, М.Лозинський з'ясував, що відсутній підручник з міжнародного права, позаяк студенти користувалися коротким курсом лекцій Є.Коровіна та скороченим курсом лекцій Ф.фон Ліста. За три роки наполегливої праці, навіть в умовах недостатньої джерельної бази, М.Лозинський влітку 1931 р. видав посібник обсягом 510 сторінок, – перше видання міжнародного права українською мовою [17]. Однак, на засіданні кафедри міжнародного права і політики Інституту радбудівництва та права, посібник розкритикували як буржуазний та позитивістський. Щодо посібника була й спеціальна постанова парткому інституту. Кафедра у січні 1932 р. дала менш категоричну оцінку, назвавши роботу нормативістичною. Загалом, рішення кафедри було позитивним [7, с. 157].

Наприкінці 1931 р. М.Лозинський, як делегат, їде у Москву, на Всесоюзний з'їзд наукових працівників. Цього разу науковий світ сприйняв його набагато краще. Учений знайомиться з міжнародниками – співробітниками "Інституту радянського будівництва і права". В інституті вже

знали про україномовний посібник М.Лозинського й виділяли його за повноту новітнього матеріалу та джерел, а, водночас, жаліли, що через українську мову його не можуть використовувати московські студенти. М.Лозинський відзначив, що в Москві на той час галузь міжнародного права була слабо розвинутою, хоча тут були значні можливості для наукової діяльності. Працюючи у бібліотеці наркому закордонних справ, учений відзначив наявність значного зарубіжного матеріалу бібліотеки, однак для його вивчення потрібно постійно проживати у Москві. М.Лозинський висловлював бажання хоча б півроку попрацювати у столиці СРСР для висвітлення теми "Міжнародне право в епоху загальної кризи капіталізму". Писав, навіть, листи до Л.Кагановича та П.Любченка, щоби вони дали дозвіл для такої праці. Однак усе залишалося без відповіді.

У червні 1932 р. М.Лозинський черговий раз відвідує сесію ВУАН у Києві. На сесію учений запропонував тему доповіді "Ліга Націй – знаряддя імперіалізму". З огляду на японсько-китайський конфлікт ця тема була відхилена. На осінню сесію, присвячену 15-річчю жовтня, М.Лозинський запропонував більш загальну тему: "15 років політики миру СРСР" [13, с. 99–101].

Праця М.Лозинського у новому середовищі й нових соціальних та політичних реаліях була для нього черговим випробуванням. Незважаючи на певні розчарування, віра ученого в майбутнє України пересилила ті несприятливі чинники, що могли б завадити нормальній праці науковця.

У лютому 1933 р. М.Лозинському стало відомо про арешти західноукраїнських письменників, членів Київської філії літературної спілки "Західна Україна" [3, с. 366]. Прошло два роки і в аналогічній ситуації опинився і сам М.Лозинський. У ніч з 21 на 22 березня 1933 р., без санкції прокурора, за звинуваченням у приналежності до УВО (ст. 54/11 КК УСРР) його заарештували [2, с. 111; 18, с. 702].

Звинувачення проти професора М.Лозинського були складені начальником 2-го відділення секретно-політичного відділу ДПУ УСРР С.Долинським-Глазбергом. 21 березня 1933 р. ученому інкримінувалася участь у контрреволюційній організації, а для запобігання ухиленню від слідства, він підлягав арешту і утриманню під вартою в спецкорпусі ДПУ УСРР [13, с. 158].

За показами заарештованих у справі СБУ, а також самого М.Лозинського, його звинуватили у причетності до керівництва цієї міфічної організації [19, с. 71]. Зокрема, за свідченнями С.Рудницького, М.Лозинський нібито входив до групи УВО, що працювала по лінії закордонної політики та займався шпигунством на користь Німеччини та Чехо-Словаччини [19, с. 76–77, 125, 132; 20, с. 26, 31, 49, 65, 74, 123, 139, 165, 171, 195].

Для ученого і політичного діяча почалися роки важких випробувань. Звинувачення проти М.Лозинського вилилося у п'ять томів архівної кримінальної справи. "Мене звинувачують у приналежності до тайної протидержавної організації. Я вже заявив усно, що цієї вини я на собі не почуваю і до ніякої такої організації я не належав, ані про існування такої організації нічого не знав; перший раз почув про це на слідстві. Як могли утворитися всі ті докази проти мене, що на їх основі мене заарештовано, це для мене трагічна загадка", – писав він у перші дні слідства і рішуче заперечував не лише участь у роботі УВО, але й навіть свою обізнаність щодо її існування [19, с. 77; 2, с. 128; 5, с. 97–98; 7, с. 158].

Перебуваючи в ув'язненні, М.Лозинський у найменших деталях письмово викладав факти свого життя та події, учасником яких він був. Без перебільшення можна сказати, що ці записи заслуговують на аутентичне опублікування, бо могли б стати не лише джерелом вивчення біографії М.Лозинського, але й посібником з історії західноукраїнських земель на зламі епох. Просте й точне викладення подій, однак, не задовільнило слідчих. М.Лозинський повністю заперечив свою участь в УВО та її існування на теренах радянської України [19, с. 77].

Надії М.Лозинського на відкритий судовий розгляд були марними. Справа УВО була надуманою, а втягнені у неї особи за своєю освітою, соціальним станом, зрештою, віком, мало скидалися на бойовиків, здатних взяти участь у збройному повстанні, що виносити її на показовий відкритий суд було визнано недоцільним, а закритий процес не мав жодного сенсу. Усе закінчилося згідно з рішенням "трійки" при колегії ДПУ УСРР. У протоколі № 107/540 від 23 вересня 1933 р. зафіксовано, що М.Лозинський обвинувачується за статтями 54/4, 54/6 та 54/3 Кримінального кодексу УСРР і підлягає ув'язненню у виправно-трудоному таборі терміном 10 років [21, с. 41]. 10 грудня 1933 р. в'язня відправлено спецконвоем до Соловецького табору ОДПУ. Від 14 грудня 1933 р. його утримували у слідчому ізоляторі м. Кем, а звідти 22 травня 1934 р. перевезли до політизолятора Савват'єво, розташованого у скиті й церкві Святого Саватія поблизу "Секирної" гори, що на найбільшому з Соловецьких островів [15, с. 120].

Без будь-яких додаткових слідчих дій, згідно з рішенням "особливої трійки" УНКВС Ленінградської області від 9 жовтня 1937 р. М.Лозинський був засуджений до вищої міри покарання – розстрілу [7, с. 161]. Його етапували морем до Кемі, а звідти – залізницею до селища Медвежа Гора (сьогодні – Медвеж'єгорськ) – й розмістили у слідчому ізоляторі Белбалттабору. З ізолятора

його та ще 1111 в'язнів на вантажівках доставили до місця езекуції, що знаходилося за 16 км від Медвеж'єгорська, в урочищі "Сандармох", у піщано-гравійному кар'єрі.

За основним "українським" протоколом "трійки" – № 83, 3 листопада 1937 р. капітан державної безпеки М.Матвєєв особисто, а іноді за допомогою помічника коменданта УНКВС Ленінградської області Г.Алафера, пострілом з револьвера виконував вироки. Серед розстріляних цього дня українських, зокрема галицьких інтелігентів, був і М.Лозинський [3, с. 477–478].

Питання щодо реабілітації М.Лозинського порушив 24 серпня 1956 р. директор Інституту суспільних наук АН УРСР, професор І.Крип'якевич. У його зверненні до ЦК КПУ та прокуратури УРСР містилося прохання "дати правдиву оцінку одному з відомих західноукраїнських діячів М.Лозинському". Поряд з об'єктивними відомостями про ученого лист містив і неточну інформацію. Наприклад, що М.Лозинський 1920 р. працював у Галревкомі, завідуючи питаннями міжнародних зв'язків. Це клопотання ініціювало реабілітаційний процес. Додатковий імпульс цій справі надала заява вдови М.Лозинського – Марії Рафаїлівни, надіслана 30 серпня 1956 р. з Караганди на ім'я генерального прокурора СРСР Р.Руденка.

27 листопада 1956 р., ймовірно, на запит прокуратури та Комітету держбезпеки УРСР І.Крип'якевич підготував відгук про М.Лозинського. У ньому йшлося: "Я познайомився з Михайлом Лозинським в 1909–1914 рр., коли він був співробітником щоденника "Діло" у Львові. "Діло" було органом української національно-демократичної партії, але Лозинський підкреслював, що він не визнає програми партії, а працює в редакції тільки заради заробітку. Він був талановитим публіцистом, давав інтересні, загострені статті, часто критикував австрійський уряд і польську шляхту, яка експлуатувала селянство Галичини. Він виступав часто на робітничих мітингах, був добрим промовцем, гостро ставив соціальні питання" [2, с. 113].

Ухвалою військового трибуналу Київського військового округу від 24 вересня 1957 р. постанови "трійки" при колегії ДПУ УСРР від 23 вересня 1933 р. та "трійки" УНКВС СРСР у Ленінградській області від 9 жовтня 1937 р. були скасовані і справа щодо М.Лозинського припинена за відсутністю злочину [2, с. 113; 19, с. 76–78].

Отже, М.Лозинський шукав свій шлях до правдивої незалежності України, вбачаючи таку можливість у більшовицькій ідеології. Своєю працею він долучився до розбудови радянської України та, будучи відданим українській справі, був підданий репресіям і фізично знищений. Політичний вибір М.Лозинського та його громадянська позиція вплинули на формування політичного процесу, підготували підґрунтя для відновлення Української держави й визначили її подальший сучасний розвиток.

Список використаних джерел

1. Піскун В. Політичний вибір української еміграції (20-ті роки ХХ століття): Монографія / Піскун В. – К.: "МТ Леся", 2006. – 672 с.
2. Рубльов О. Шляхами на Соловки: радянське десятиріччя Михайла Лозинського. Док. № 1. Автобіографія М. М. Лозинського / Рубльов О. С. // Український історичний журнал. – 1997. – № 4. – С. 103–135.
3. Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939) / Олександр Рубльов. – К.: Інститут історії України НАН України, 2004. – 648 с.
4. Табачник Д. Історія української дипломатії в особах: Навчальний посібник для студентів, аспірантів спеціальностей "Історія", "Історія України" / Табачник Д. В. – К.: "Либідь", 2004. – 640 с.
5. Рубльов О. Шляхами на Соловки: радянське десятиріччя Михайла Лозинського. Док. № 2. Свідчення ув'язненого М. М. Лозинського про його контакти з чужоземними представництвами та листування із закордоном з часу приїзду до УСРР і до арешту. 2 квітня 1933 р. Док. № 3. Свідчення ув'язненого М. М. Лозинського про його побут в УСРР з часу приїзду у вересні 1927 р. і до закінчення 1931/32 навчального року. 3–10 квітня 1933 р. / Рубльов О. С. // Український історичний журнал. – 1997. – № 5. – С. 97–118.
6. Лозинський М. Обопільні стосунки між Великою Україною й Галичиною в історії розвитку української політичної думки ХІХ і ХХ вв. / Лозинський М. // Україна. – 1928. – Кн. 2 (27). – С. 83–90.
7. Бутенко В. І., Лапчинська В. В. Він уболівав за долю України. (Про М.М. Лозинського). – С. 152–162 / Реабілітовані історією. Харківська область. Книга перша. – Ч. 1. – [ДП "Редакційно-видавнича група Харківського тому серії "Реабілітовані історією"] / Бутенко В. І., Лапчинська В. В. – Х.: "Оригінал", 2005. – 800 с.
8. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВОВУ), ф. 166, оп. 12. – спр. 4438, арк. 1–6, 8.
9. Камінюк М. 14 березня 1923 року / Камінюк М. // Комуніст. – Харків. – 1928. – Рік вид. 10. – 14 березня. – № 62 (2446). – С. 3–4.
10. Камінюк М. До 5-х роковин анексії Східної Галичини / Микола Камінюк // Більшовик України. Політико-економічний журнал ЦК КП(б)У. – 1928. – Третій рік видання. – № 5. – 15 березня. – С. 42–53.
11. Камінюк М. До характеристики зовнішньої політики ЗУНР. (3 нагоди Х річниці галицьких подій) / Камінюк Микола // Більшовик України. Політико-економічний журнал ЦК КП(б)У. – 1928. – Третій рік видання. – № 21–22, листопад. – С. 73–80.
12. Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1919. – 2-е вид. / Лозинський М. – Нью-Йорк: В-во "Червона Калина", 1970. – [I–XII] 228 с.
13. Рубльов О. Шляхами на Соловки: радянське десятиріччя Михайла Лозинського. Док. № 3. Свідчення ув'язненого М. М. Лозинського про його побут в УСРР з часу приїзду у вересні 1927 р. і до закінчення 1931/32 навчального року / Рубльов О. С. // Український історичний журнал. – 1997. – № 6. – С. 84–102.
14. Цегельський Ю. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову / Цегельський Ю. М. / Ред.

Б. Катамай. – Еллікот: "Смолоскип", 1992. – 787 с. 15. Рубльов О. Шляхами на Соловки: радянське десятиріччя Михайла Лозинського. Док. № 4–5. Заяви М. М. Лозинського наркомові внутрішніх справ СРСР М. І. Єжову з клопотанням про звільнення. 24 березня – 8 травня 1937 р. / Рубльов О. С. // Український історичний журнал. – 1998. – № 1. – С. 112–121. 16. ЦДАВОВУ, ф. 166, оп. 6, т. 4, спр. 5913, арк. 305. 17. Лозинський М. Міжнародне право / Лозинський М. – Х.: "Пролетар", 1931. – 513 с. 18. Реабілітовані історією. Харківська область. – Х.: ДП "Редакційно-видавнича група Харківського тому серії "Реабілітовані історією". – (Науково-документальна серія книг "Реабілітовані історією": у 27 т. / Голов. редкол.: Тронько П. Т. (голова) [та ін.]. Кн. 1. Ч. 1. – К., Х.: Оригінал, 2005. – 800 с. 19. Остання адреса: Розстріли соловецьких в'язнів з України у 1937–1938 рр. / Упорядники: С. Кокін, П. Кулаковський, Г. Смирнов, Ю. Шаповал; редкол.: Ю. Шаповал (відп. ред.) та ін. – Служба безпеки України; Ін-т археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України. – К.: "Сфера", 2003. – Т. 1. – LXII. – 2-ге вид. доопрац. і доп. – 470 с. 20. Прага-Харків-Соловки: Архівно-слідча справа академіка Степана Рудницького. – К.: Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2007. – 260 с. 21. Остання адреса: До 60-річчя соловецької трагедії / Упорядники: П. Кулаковський, Г. Смирнов, Ю. Шаповал; редкол.: А. Зінченко (відп. ред.) та ін. – Служба безпеки України; Ін-т археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України. – К.: "Сфера", 1997. – 325 с.

Николай Олийнык

НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МИХАИЛА ЛОЗИНСКОГО В СОВЕТСКИХ УЧРЕЖДЕНИЯХ УССР

В статье произведен анализ научно-педагогической деятельности М. Лозинского в период пребывания в СССР. Особенное внимание уделено вопросам адаптации и работы ученого в среде советской действительности, впервые в историографии подробно рассмотрено особенности ареста и пребывания М. Лозинского в ссылке. Сделано заключение относительно важности деятельности М. Лозинского для будущего развития науки в Украине.

Ключевые слова: М. Лозинский, УССР, ВУАН, Харьков, УВО, ОГПУ.

Mykola Oliynyk

SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL ACTIVITY MYHAYLO LOZYNSKY IN SOVIET INSTITUTIONS USSR

In the article the analysis of scientific-pedagogical activity of M. Lozynski is produced in the period of stay in the USSR. The special attention is spared the questions of adaptation and work of scientist in the environment of soviet reality, first in historiography the features of arrest and stay of M. Lozynski are in detail considered in reference. A conclusion in relation to importance of activity of M. Lozynski is done for buduschoho development of science in Ukraine.

Key words: M. Lozynski, USSR, VUAN, Kharkiv, UVO, OGPU.